

Inleiding v Symposium

Inleiding voor het symposium op 21 juni 2018 over mijn boek "Het verborgen fundament"

Beste mensen. Straks zullen de leden van het panel, drie theologen, met mij over mijn boek in gesprek gaan. Om die gesprekken beter te kunnen volgen zal ik nu eerst een korte toelichting op het boek geven.

Het boek heeft drie nauw met elkaar samenhangende doelstellingen:

1. Hoofddoel is inzicht te krijgen in het fundament, de grondstructuur van mens en wereld. In feite is dit vanouds de wezenlijke doelstelling van de filosofie, ook met het oog op de vraag hoe in de wereld te handelen. De bijzondere benadering in dit boek is, dat inzicht te krijgen, niet door af te gaan op een of andere filosofie of wetenschap, maar door een grondig onderzoek van de christelijke theologie juist omdat deze de pretentie heeft een fundamentele werkelijkheid ter sprake te brengen.
2. Een tweede uit deze specifieke benadering voortvloeiende doelstelling is duidelijk te maken waar het in de christelijke theologie eigenlijk om gaat. Dat is met name ook van belang vanwege de grote verwarring in de theologie en het vele onbegrip bij mensen zowel binnen als buiten de christelijke kerk.
3. Daar sluit de derde doelstelling bij aan, namelijk dat inzicht voor ons als moderne mensen in seculiere niet-theologische termen onder woorden te brengen.

In dit boek speelt de theologie dus een belangrijke rol. De theologie richt zich, zoals elke wetenschap, op haar empirisch materiaal, de bijbelse teksten als neerslag van fundamentele ervaringen. De taak van theologen is te proberen dat materiaal rationeel inzichtelijk te maken.

Nu ben ik filosoof en geen theoloog. Ik interpreteer dus zelf geen bijbelse teksten maar ga uitsluitend af op wat in de theologie ter sprake wordt gebracht.

Als wetenschapsfilosoof richt ik mij op de theologie om te begrijpen wat de fundamentele werkelijkheid is die de theologie pretendeert ter sprake te brengen.

Daartoe analyseer ik een specifieke theologie, namelijk die van Karl Barth. Dit is geen willekeurige, geen subjectieve keuze. Ik richt me op *déze* theologie, omdat m.i. deze de enige is die voor het door mij beoogde onderzoek in aanmerking komt. Het theologisch onderzoeksprogramma van Barth is namelijk het enige dat aan strenge voorwaarden van wetenschappelijkheid voldoet. Het gaat niet (verdedigend) al bij voorbaat van bepaalde vooronderstellingen uit, dwz. van aan moderne wetenschap of gangbare filosofie ontleende denkkaders, en het weet ook in het begin nog helemaal niet wat begrippen als God, openbaring, geloof en zelfs theologie betekenen. Barth gebruikt die zwaar beladen traditionele termen wel, maar de inhoud ervan moet - zoals het hoort in een wetenschappelijke discipline – uitsluitend uit het empirisch materiaal van die discipline,

dus uit de bijbelteksten worden afgeleid. Slechts zo kan de theologie zuiver, dus niet bij voorbaat door vreemde en traditionele kaders verstoord, zicht op haar zaak krijgen, en daardoor vervolgens ik ook.

Datgene wat door Barth is uiteengezet analyseer ik in mijn boek met behulp van de door mij ontwikkelde algemene theorie van de vier fundamentele systeemrelaties. Ik zal deze theorie kort toelichten. Deze systeemtheorie is een metatheorie, dat wil zeggen, een theorie die ándere (specifieke) theorieën als voorwerp van studie heeft. Essentieel is, dat deze overkoepelende metatheorie niet van een bepaald kennis- en werkelijkheidsbegrip uitgaat maar aangeeft wat in dat opzicht mogelijk is, in het bijzonder welke kennisrelaties, dus relaties tussen een kennend subject en een te kennen object kunnen bestaan.

Analyseer je met welke kwalitatief verschillende subject-object relaties (als bijzondere vorm van algemene systeemrelaties) we te maken kunnen hebben, dan blijken er slechts vier mogelijk te zijn. Of subject en object zijn gescheiden, óf ze zijn (extern) met elkaar verbonden, óf ze overlappen elkaar gedeeltelijk (zodat het subject ten dele aan het object participeert), óf de één is geheel door de ander omvat (zodat deze volledig aan de ander participeert). Uit nadere analyse blijkt dat met elk van deze vier subject-object relaties een specifiek werkelijkheidsbegrip correspondeert. Dit geldt algemeen en daarom is dit op alle werkelijkheidsgebieden van toepassing; ook op de theologie.

Volgens Barth gaat het bij christelijke openbaring gewoon om kennis, maar het is wel een uitzonderlijk soort kennis. We hebben daarom hier te maken met een specifieke subject-object relatie. Vergelijken we nu deze subject-object relatie met de vier zojuist genoemde die in principe mogelijk zijn, dan blijken alle kenmerken ervan exact met die van de vierde overeen te komen, dus met de relatie waarbij subject en object op de meest intieme manier verbonden zijn en dus volledig aan elkaar participeren. De drie ándere relaties leveren geheel andere kennis en daarmee hebben we te maken bij allerlei (m.n. in de huidige wetenschap) gangbare vormen van kennis.

We zien zo, dat de openbaringskennis niet alleen fundamenteel verschilt van de andere drie vormen van kennis, maar ook hóé ze daarvan verschilt. Uit de meta-analyse blijkt bovendien, dat de bijzondere subject-object relatie waarmee we bij de christelijke openbaring te maken hebben, net als de andere drie relaties, reëel mogelijk en universeel geldig is. Dat betekent, dat de door die relatie verkregen openbaringskennis geenszins een esoterisch of irrationeel karakter heeft. Wat zo gekend wordt betreft een reële basale grondstructuur van de werkelijkheid. Ook volgt daaruit dat de kennis en de werkelijkheid, die de theologie (tot nu toe als enige) ter sprake brengt, in principe ook in de andere, seculiere wetenschappen aan de orde kunnen en moeten komen. Barth heeft dat ook ingezien en expliciet gezegd.

Kortom, slechts zo, door de zaak van de theologie met behulp van een metatheorie te analyseren en te formuleren, is het m.i. mogelijk die vreemde werkelijkheid waar de theologie over spreekt

- a. te begrijpen en alle onbegrip en misverstand erover op te heffen,
- b. te vergelijken met wat in allerlei religies aan de orde is en
- c. te zien hoe het zich verhoudt tot de werkelijkheidsstructuren die de seculiere wetenschappen tot nu toe aan het licht hebben gebracht.

Tot slot formuleer ik enkele concluderende stellingen.

1. Door de systeemtheoretische analyse blijkt de zaak van de theologie, dus de kennis en de werkelijkheid waar ze het over heeft, een eigen, door een bijzondere subject-object relatie bepaalde, volstrekt rationele structuur te hebben.
2. In het bijzonder blijkt christelijke openbaring niet iets esoterisch of irrationeels te zijn, maar een, wel uitzonderlijke, algemeen mogelijke vorm van kennis. Deze kennis vereist de volledige betrokkenheid van de mens als kennend subject.
3. Veel misverstand en onbegrip kan door deze benadering opgeheven worden. Ook kan zo het fundamentele verschil met de religies helder gemaakt worden. Zo wordt b.v. ook duidelijk dat het christendom geen monotheistische godsdienst is en dat het alleen daarom al fundamenteel verschilt van monotheistische godsdiensten zoals de Islam.
4. Door de gegeven analyse kan ook voor de moderne mens streng in algemene en seculiere termen aangegeven worden wat christelijke theologie eigenlijk is: In de theologie komt een reële en universele grondstructuur van de werkelijkheid ter sprake.
5. In de theologie gaat het om een fundamentele werkelijkheid, die in een bepaald opzicht wezenlijk verborgen is, maar die uiteindelijk ook door de seculiere wetenschappen ter sprake gebracht kan en moet worden.
6. De mens die vanuit deze fundamentele werkelijkheid leeft is een vrij mens en volledig betrokken bij de ander en daarom ook op bevrijding gericht. Dit inzicht is voor mens en samenleving van cruciaal belang.

Nog een laatste opmerking.

Elk wetenschappelijk onderzoek dient aan de volgende basale wetenschapstheoretische criteria te voldoen: 1. recht doen aan het voorwerp van onderzoek, 2. dat rationeel onderzoeken en 3. daarvan verantwoording afleggen. Dat geldt, zoals Barth beklemtoonde, ook voor de theologie als wetenschappelijke discipline.

Het geldt natuurlijk ook voor mijn onderzoek. In dit boek presenteer ik niet een mening, niet de zoveelste visie. Het beoogt in de zojuist aangegeven zin wetenschappelijk te zijn. Het wil recht doen aan het voorwerp van onderzoek, dat rationeel onderzoeken en daarvan - in alle openheid voor kritiek - verantwoording afleggen. Dat laatste doe ik m.n. ook vandaag, nu in het gesprek met de panelleden en met jullie allen.

Gerben Stavenga